

המצביא חייב לתכנן תחילה את פעולות-הקרב הצפויות, אך בעל התכנית הנוקשה, סופו שישתעבד לה. מאדון לתכנית — הופך הוא לעבדה הנרצע.

בגנותה של תכנית נוקשה ובצעית

אל"מ ד"ר יהודה ואלך

שליפן, כביכול, בהעדר כל עדות אחרת, נתקבלה תמונה זו גם מחוץ לגרמניה. יריבי גרמניה ממלחמת-העולם הראשונה קשרו אף הם כתרים לתכניתו של שליפן — בסברם, שעשויה היתה להמיט עליהם שואה לו הוצאה אמנם אל הפועל — והודו להשגחה העליונה על שמולטקה קטן-האמונה נבהל, כביכול, מביצוע המשימה. גישה זו השתרשה כה עמוק, שלא נעקרה עד היום, עשר שנים לאחר פירסום הנוסח המקורי של

פון שליפן

פילדמרשל אלפרד פון שליפן, מי שהיה הרמטכ"ל הגרמני בין השנים 1891—1905, הבטיח לעצמו מקום נכבד בהיסטוריה הצבאית בזכות תכניתו המפורסמת לכיבושה של צרפת. גל-גולה האחרון (שאף הוא, אולי, לא היה סופי) של התכנית הוכן על-ידו בשלהי שנת 1905, ונמסר ליורשו כמעין "צואה". תליתלים של ספרים ומאמרים נכתבו בעולם כולו ובגרמניה במיוחד, על אודות תכנית זו. ברם, עובדה מתמיהה היא: תכנית זו, שנוסחה המלא נשמר בארכיונים גרמניים, פורסמה לראשונה כלשונה רק בשנת 1956 על-ידי גרהרד ריטר, פרופסור להיסטוריה באוניברסיטת פרייבורג, בבריינגאן שבדרום גרמניה.

ביקורת הכיתוס

בצדק רב בחר פרופ' ריטר בהגדרה "ביקורת הכיתוס" ככור תרת-משנה לספרו על תכנית שליפן. ואמנם, כל מה שנכתב עד לפירסום הנוסח המוסמך והשלם של התכנית שייך יותר לעולם האגדה מאשר לעולם המציאות. "אסכולת שליפן" הגרמנית, ששיא פריחתה היתה בתקופה שבין שתי מלחמות-העולם, העניקה לתכנית תארים כמו "הנוסחה הודאית לנצחון", "סוד הנצחון", ועוד. חסידי שליפן ניסו להוכיח, שאילו בוצעה התכנית בשנת 1914 כלשונה, היתה גרמניה זוכה בנצחון ודאי על אויביה. לדבריהם, רק אפסותם ומורד-לבם של ה"אפיגונים" — כלומר, יורשיו של שליפן ובמיוחד מולטקה "הצעיר" — מנעו את ביצועה של התכנית הגאונית. הללו נבהלו ממעופה הנועז והכניסו בה שינויים — "מהלך אותם במים, כדברי המבקרים" — ועקב כך נגזל מגרמניה כתר-הנצחון. מאחר שכל הפירסומים הרבים על תכנית שליפן ועל מעלותיה תיארו את התכנית בקיום כלליים בלבד, בלי לגלות את נוסחה המדויק (על הסיבות לכך עוד נעמוד להלן) — נוצרה בתודעת הציבור תמונה מסוימת, שנתקבלה כתכנית-

מולטקה "הצעיר"

לאיש גישה אליו; עד שבסוף מלחמת-העולם השנייה נלקח על-ידי הצבא האמריקאי לארצות-הברית, ביחד עם הארכיון כולו ועם טונות רבות של מסמכים גרמניים אחרים. המפתיע הוא, שאפילו בשעת מיון כל השלל הזה, לא שמו לב במיוחד לחשיבותו של חומר זה, וההיסטוריונים האמריקאיים לא השתמשו בו כלל. ב-1953, בעת שהותו של פרופ' ריטר בארה"ב, הופנתה תשומת לבו למסמך זה. ניתנה לו גישה אל החומר, ואף סופקו לו תצלומים ממנו. מאוחר יותר הוחזרו המסמכים הגרמניים — לאחר שצולמו במלואם בארה"ב — לארכיונים במערב-גרמניה. כל החומר הנוגע לתכנית שלפן נמצא היום ב"משרד לחקר ההיסטוריה הצבאית" בפרייבורג⁶, משרד שמשמש למעשה כמחלקה ההיסטורית של ה"בונדסמאר". בשנת 1956 הופיע, כאמור, ספרו של ריטר, הכולל את הטכסטים המלאים, לרבות טכסטים של טיוטות שקדמו לנוסח הסופי. במהרה תורגם הספר לשפות אחדות. המהדורה האנגלית, שהופיעה בלונדון ב-1958, כוללת גם מבוא מיוחד ורבי-ערך מאת הוגה-הדעות הצבאי הבריטי הנודע, קפיטן לידל-הרט⁷, ספרו של ריטר מתחלק לשני חלקים. הראשון עוסק בתיאור התפתחות הרעיונות המבצעיים של שלפן, בניתוחו של ריטר להתפתחות זו ובמשמעותה המדינית המיוחדת של תכנית שלפן. החלק השני מכיל את הטכסטים.

תכנית שלפן

כדי לא להאריך יתר על המידה נסכם עתה בקצרה את מסקנותיו של ריטר עצמו — ומסקנות נוספות המשתמעות מתוך עיון בקורותי בגוף תזכירו של שלפן.

אולי נופתע לגלות, שבתכניתו של שלפן היתה משום סטייה מהנוהג המקובל של המטה הגרמני (והפרוסי לפניו). גרולמן,

תזכיר שלפן. טלו, למשל, את "הלכסיקון ההיסטורי" שבהוצאת "מסדה" — אשר מתוך הצצה בו נוכחתי, כי מורי הנערץ פרופ' יהושע פראור קיבל את האחריות לתוכנו — ותמצאו שם עדיין בערך "שליפן" גרסה מיושנת ובלתי-נכונה זו.

קורות התזכיר

בטרם נתבונן בתכנית שלפן עצמה ובספרו של פרופ' ריטר, מן הדין שנעקוב אחר קורותיו של תזכיר מפורסם זה, עד התאריך בו ראה אור בשנת 1956. כאמור, חובר התזכיר על-ידי שלפן, ערב-פרישתו מתפקיד ראש המטה הכללי, ונמסר ליורשו, גנרל הלמוט פון-מולטקה, הידוע גם בשם מולטקה "הצעיר". בניגוד להשמצות של "אסכולת שלפן" — שחסידיה טענו, כי מולטקה "קבר" את המסמך עמוק בתחתית מגירתו, ומעולם לא עיין בו ולא השתמש בו — עובדה היא, שמולטקה טיפל במסמך זה באופן יסודי. מעידים על כך הערות-השוליים הרבות של מולטקה בגוף התזכיר ועמודי ההערות הכלליות שצורפו על-ידו בסוף המסמך; כל אלה פורסמו בספרו של ג. ריטר, יתר-על-כן, מולטקה שם מיד לב לעובדה, ששלפן לא פירט כלל, כיצד היה בדעתו לטפל בחיל-המשלוח הבריטי, שהצטרפותו לצד אויב-גרמניה היתה צפויה, ולכן ביקש משליפן להשלים את התזכיר בנקודה זו. כך נוצר "התזכיר-המשלים" מפרואר 1906, אשר אף הוא כלול בספרו של ריטר. בתקופה שבין שתי מלחמות-העולם היה כל החומר הזה בידי ה"רייכסארכיב"⁸, אשר שימש גם כמערכת להוצאת ההיסטוריה הרשמית הגרמנית של מלחמת-העולם הראשונה. באופן עקרוני — בניגוד למה שהיה נהוג ברוב המדינות האחרות — לא צורפו להיסטוריה הגרמנית כרכי-מסמכים או נספחים המכילים תעודות. גם בגוף הטכסט לא הובאו תעודות שלמות — אלא רק קטעי-ציטוט. שני מקרים זורים אור על הטיבה לאי-פירסומה של תכנית שלפן כלשונה.

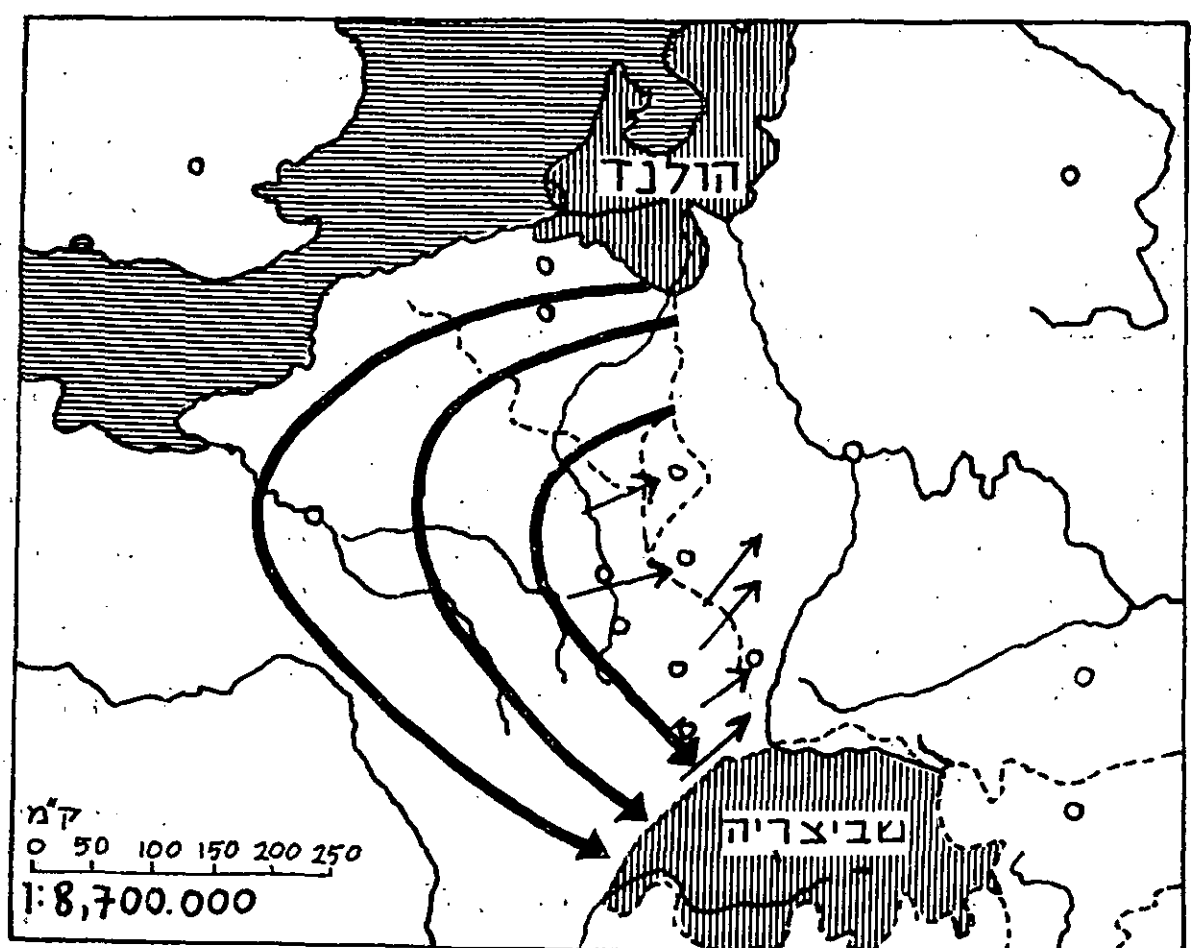
בשנת 1922 הוציאה אלמנתו של מולטקה קובץ מכתבים ותעודות של בעלה. בין היתר, היה כלול בקובץ זה גם תזכיר, בו הסביר מולטקה את השינויים שהכניס בתכנית שלפן. הוא הסביר, שבשום אופן לא יכול היה להסכים לכונת שלפן לפגוע גם בנייטרליות ההולנדית, נוסף לפגיעה בנייטרליות הבלגית. משרד-החוץ הגרמני של אז — המשרד של "רפובליקת-ווימאר" — עשה מאמצים נואשים למנוע את פירסום הקטע הזה; שהרי גילוי זה עלול היה לפגוע במאמצי-הגרמנים לנער מעליהם את האחריות למלחמה. הזכרת פרשה זו, שלא נודעה עד אז, עשויה היתה לעורר מחדש חשדות בלב שכניה של גרמניה. הדברים הגיעו עד-כדי-כך, שמשרד-החוץ ניסה להשיג צו כדי לאסור את הופעת הספר.

כעבור שנים מעטות תיכננה משפחת שלפן הוצאת-מחדש של כתבי-שלפן; חתנו של שלפן — שהיה גם שלישי האישי בתקופת כהונתו כרמטכ"ל — רצה לפרסם במסגרת מהדורה חדשה זו גם את תכנית שלפן. הוא פנה אל מפקד ה"רייכסמאר", גנרל פון-סקסט⁹, וביקש את אישורו לכך. סקסט הסכים לפירסום, אך בתנאי שהקטע הנוגע להפרת הנייטרליות ההולנדית יושמט. בסופו של דבר הוחלט, שמוטב לא לפרסם את התזכיר כלל. כך נשאר התזכיר מונח בארכיון הצבא הגרמני, בלי שהיתה

ראש המטה הכללי הפרוסי בשנים שלאחר המלחמות הגרמניות נגד נפוליון, הדגיש את ההשקפה הבאה: "בהיערכות המוקדמת לקראת מלחמה ובתכנונה, יש לקבוע את ההתארגנות הראשונית בלבד תוך התחשבות בידיעות מדויקות על זירת המלחמה. יש לעשות הכנות הן למתקפה והן למגנה. אלא שעלינו להגביל עצמנו לכך בלבד; עיצובה של תכנית אופרטיבית ליד שולחן המשרד כמה שנים מראש הוא מעשה שטות, ושייך לתחום האגדה הצבאית". מולטקה, "הקשיש" ראה בתכנית מבצעית "שימוש צבאי באמצעים המצויים-בעין". לפי דעתו, הקושי העיקרי בקביעת תכנית טמון בעובדה, שרצוננו-שלנו נתקל עדימהרה ברצונו הבלתי-תלוי של האויב; ועל רצון האויב ניתן להתגבר רק בעזרת הטקטיקה — כלומר, בקרב. מכאן, ש"אין אפשרות לתכנן בבטחה תכנית מבצעית, פרט להתנגשותו הראשונה בכוחה-העיקרי של היריב. רק הדיוט יכול לטעון, שבמהלכו של מסע-מלחמה הוא מבחין ורואה את הוצאתה-לפועל של תכנית קבועה, ערוכה-מראש לכל פרטיה, המבוצעת עד הפרט האחרון. אכן, שרשרת של פעולות נוספות של מלחמה, הבאות בנו אחר זה, אינן הוצאה אל הפועל של דבר מתוכנן מראש, אלא התפתחות ספונטנית, המודרכת על-ידי תחושה צבאית".

נוסף על שוני זה בהשקפות-היסוד הנוגעות לתכנון צבאי בכלל, היתה תכניתו של שליפן שונה גם מזו שקבע מולטקה "הקשיש" באשר למצבי-מלחמה בשתי חזיתות. מולטקה לא האמין באפשרות של מלחמה קצרה בצרפת; הוא למד זאת מנסיונו האישי ב-71—1870. הוא החליט, במקרה של מלחמה נגד קואליציה צרפתית-רוסית, להנחית את המתקפה העיקרית במזרח. במערב היה בדעתו לקיים מגנה אסטרטגית; והוא היה מוכן אפילו לסגת מזרחה לריין, ולהפקיר זמנית את

תכנית שליפן

תקרא

קו ההתקדמות של הגרמנים —
קו ההתקדמות של הצרפתים —

החבלים שסופחו ב-1871, אלזס ולורייין. הוא האמין, שבמערב יש סיכוי לארגן מגנה מוצלחת, אך סבר, כי על הגבול המזרחי, שהשתרע לאורך 750 ק"מ, לא ניתן יהיה להגן אלא על-ידי נקיטת אמצעים התקפיים. כן היה בדעתו לשתף פעולה בחזית זו עם הצבא האוסטרו-הונגרי. הוא הטיל ספק באפשרותו של נצחון כולל בשתי חזיתות, ולכן היה נכון להסתפק בהישגים בקו-הגבול. שליפן, לעומת זאת, ביקש להשיג תחילה הכרעה במערב. הוא גרס, שגורם מרכזי של הסתבכות במלחמת-שחיקה אין-סופית במרחב-הרוסי העצום מים (תבוסת נפוליון ב-1812 ריתקה עדיין את מחשבת-האדם בכבלי-פלדה). מלבד זאת, הכיר שליפן במשמעותה האסטרטגית של רשת מסילות-הברזל הרוסית, ששופרה הרבה מאז ימיו של מולטקה, "הקשיש", ובמשקל שנודע למערכת-הביצורים העצומה שהוקמה בינתיים על-ידי הרוסים. מאידך גיסא, בהתחשב בביצורים הצרפתיים המעולים — שהיו צפופים הרבה יותר — סבר, כי "מתקפה גרמנית על המבצרים הצרפתיים לא תהיה רצויה במלחמה בשתי חזיתות". כידוע, הפתרון היה על חשבונה של ארץ נייטרלית. היו שתי אפשרויות: שביצריה, באגף הימני של הצרפתים — או בלגיה, באגף השמאלי. שיקולים טופוגרפיים הם שהביאו בסופו של דבר להפרת הנייטרליות הבלגית דוקא.

נוסף על שיקולים אלה, המשקפים את הצד הטכני-צבאי שבתכנית-שליפן, מנסים חסידיו להוכיח, שגם גורמים כלכליים השפיעו על עיצוב התכנית. היצמדות אל תכניתו של מולטקה "הקשיש" היתה גוזלת מגרמניה "את משאבי-הכוח החשובים ביותר, כגון אזורי-התעשייה של לורייין ואגן-הסאר; והיתה משתקת אחרים חלקית — כבמקרה של תעשיות חבל הריין ווסטפליה". גרהרד ריטר, בספרו, שולל טענות אלו: "לא מצאתי שיקולים כאלה בתזכירו של שליפן, ומהימנותם מוטלת בספק; גם אם היו אובדים אזורי התעשייה הנזכרים, נשארים עדיין בידינו חבל-הרור ושלוזיה-העילית כולה — ובמקרה של צורך, גם מכרות עפרות-הברזל השבדיות". האמת היא ששיקוליו המכריעים של שליפן היו אסטרטגיים צרופים, במובנה הצר ביותר של המלה.

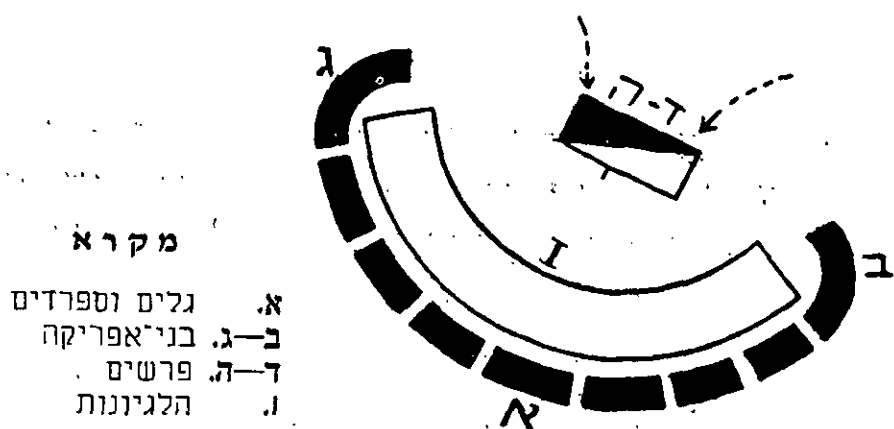
ליקויים רבים בתכנית התגלה עוד בטרם נבחנה במבחן האכזרי של מלחמה-ממש. העובדה, שהייתה תכנית לא השאירה כל מקום לגורם, שקלאוזביץ קרא לו "החיכוך"⁸, מדהימה ממש מנקודת-ראות צבאית. גם בלוח-הזמנים שחושב לפרטי-פרטיו, וגם בעיצובה הבסיסי של התכנית, לא הובא כלל בחשבון הקושי העצום של ויסות תנועה כה אדירה, המבוצעת על-ידי מספר רב כל-כך של גייסות ויחידות (קושי המתעורר אפילו כשהגייסות מאומנים ביותר ומונהגים על-ידי היעילים שבמצביאים). על-פי דעתו ה-מבוססת של גרהרד ריטר, התכנית לא היתה

* אין, כמובן, במשפט זה משום מענה על אפשרות "השיתוק החלקי" של משאבי "חבל-הריין ווסטפליה" (הכולל, כידוע את הרור), שהוזכרה על-ידי חסידיו של שליפן.

הכוחות המזוינים, על זרועותיהם השונות, לצורך המלחמה. היא היתה, בעצם, לא יותר מאשר תכנית של כוחות היבשה הגרמניים בזירת מלחמה אחת.

לסיום, אצטט כאן אחדות מהערותיו של לידל-הרט על תכנית שליפן: „ממסמכו של שליפן נראה בבירור, כי בזמן שציב את תכניתו סופית, פיקפק הוא עצמו, אם אמנם יש לגרמניה אותה עדיפות בכוחות — או אם תוכל להשיג עדיפות כזו, אשר נדרשה כדי לנצח הצלחה במשימה התקפית כזו.

קרב קנה — אליו הושוה תכנית שליפן

אך נראה, שהוא נקט בגישתו של טכנאי הסבור, שהוא ממלא את חובתו כשהוא עושה כמיטב יכולתו באותם אמצעים העומדים לרשותו ומפיק גם במצב ביש את המפסידים האפשריים. הוא לא חשב, שמוטלת עליו אחריות נעלה יותר: להזהיר את הקיסר והקנצלר ולהבהיר להם, שסיכויי ההצלחה זעומים ביחס לסיכון, וכי על המדיניות הגרמנית להסתגל למציאות המורה זו.

אשר למהלכים האופרטיביים של תכנית שליפן, העיר לידל-הרט: „היתה זו תפיסה עם העזה-נפוליונית; ואמנם, היו תקדימים בקריירה של נפוליון בשנותיו הראשונות, אשר עודדו לסמוך על ההשפעה המכרעת של הופעתו, עם עיקר כוחותיו, בעורפו של היריב. לו הוכתר התמרון בהצלחה, היה סיכוי גדול הרבה יותר לזכות בנצחון מהיר ומושלם מאשר בכל מהלך אחר; ואפילו הסיכון של השארת חלק קטן בלבד מכוחו, נוכח התקפה צרפתית חזיתית, לא היה כה רב כפי שנראה. יתר-על-כן, לו נהדפה הכנף ההגנתית הגרמנית לא-חור בלי שתישבר — הרי היה בכך כדי להגדיל את סיכויי הכנף ההתקפתית, שהרי היא תפעל בדומה לדלת-מסתובבת: ככל שהצרפתים ידחפו חזק יותר בצידה האחד, כן יסוב הצד השני נמרצות יותר על צירו — ויכה בעורפם.”

„ברם, שליפן טעה בכך, שלא לקח בחשבון את השוני הרב בין תנאי התקופה הנפוליונית לתנאי תקופתו שלו — ובעיקר, את הופעת מסילות הברזל. בעוד שעל גייסותיו היה לנוע כרגלים בהיקפו של המעגל, יכלו הצרפתים להעביר גייסות באמצעות הרכבת לאורך מיתרו של המעגל. היתה זו מכשלה חמורה ביותר; שהרי סיכוייו היו תלויים בעיקר בגורם הזמן. המכשלה נתעצמה עוד יותר, משום שהתקדמות גייסותיו עשויה היתה להיתקל בשרשרת של גשרים הרוסים — בעוד שאספקת המזון והתחמושת תישאר מוגבלת עד מועד שיקומן של מסילות הברזל וגשרי-הרכבת בבלגיה ובצפון-צרפת. „תנועה-רבתי, כזו של קוצר בחרמש, אותה תכנן שליפן,

מעולם „בגדר נוסחה מוצקה לנצחון” — אלא „הימור נועז, ואולי נועז יתר-על-המידה, אשר היה מותנה בצירוף מקרים מוצלח”. המפתיע הוא, שלמעשה ידע שליפן את חולשתה זו של תכניתו, ואף נתן לדבר ביטוי בדיון המסכם של „משחק-המלחמה” האחרון שלו ב-1905: „מאז שהסכנה של מלחמה עם צרפת ורוסיה נעשתה ממשית, ממלאת התיאוריה של קרבי-הכרעה במערב תפקיד נכבד. וזה, בערך, נוסח התיאוריה: נפלוש לצרפת בכל כוחנו, נכנס לקרב מכריע — בו ננצח, כמובן — ועוד באותו ערב, או לכל המאוחר למחרת בבוקר, יהיו מוכנות כל הרכבות כדי לשאת את המנצחים מזרחה, כך שיוכלו לנהל מערכת-הכרעה חדשה על גבול הויסלה, הניצמן או הנארב. אולם כיום אין מלחמות מתנהלות באופן זה. לאחר מערכה — ככתוב בספרי-הלימוד — באה הרדיפה; וזו נמשכת לפעמים זמן רב ביותר.”

ברם, הוא עצמו לא הסיק את המסקנות הדרושות מהבחנתו זו. חלק נכבד אחר בביקורת תופסת ההאשמה, כי שליפן לקח בחשבון כוחות שלא היו קיימים כלל בזמנו. כל הלהטוטים המילוליים בהם נוקטים חסידיו כדי לשכנע, כי אכן יכולו יכלו כוחות אלה להיות בנמצא, לולא מנעו את הקמתם הסוציאליסטים שברייכסטאג הגרמני והממשלה חסרת-האונים — אין בהם אלא להבליט את העובדה, שבעת עיצובה של התכנית לא היו עוצבות מקוות אלו אלא הזיות-בהקיץ. זאת ועוד: שליפן הכיר בעובדה, אותה כינה קלאוזביץ „עוצמתה הפוחתת של ההתקפה”. בתזכירו משנת 1905 — זה המכונה כרגיל „תכנית שליפן” — כתוב: „נמצא, שנסיון כל הכובשים שבעבר מאשר, כי מלחמה תוקפנית דורשת כוחות רבים מאוד ומכלה כוחות רבים; וכי כוחות אלה מצטמצמים בהתמדה, בעוד שכוחות המגן מתעצמים בהתמדה. הדבר נכון במיוחד בארץ מבוצרת כהלכה”. החזקה בארץ-כיבוש נרחבת, שמירה על קווי-תחבורה ארוכים ומצור על מבצרים וערים מוגנות — יגרמו לדלדול הכוחות הגרמניים. אם נוסיף לכך את אומדנו של שליפן, כי המצור על פריז ידרוש שבעה קורפורסים, בערך, עולה השאלה: שמא היתה תכנית שליפן, מלכתחילה, מהלכת-בגדולות לעומת הכוחות שבעין? ועדיין לא נגענו כאן כלל בעובדה, שהדרך בה חשב שליפן לטפל בצבא הבריטי היתה בלתי-מספקת בהחלט!

נקודה אחרת שיש לשקול, היא השאלה, האם באמת ניתן היה להכניע את הצרפתים במהלך אחד ויחיד, כפי שתכנן שליפן? ראשית, הם יכלו להימנע מקרב — ולסגת דרומית לסין. מהלך כזה היה מטיל בספק את האפשרות לבצע העברה מוקדמת של גייסות למזרח. מי יודע, איזה מצב היה נוצר בינתיים בפרוסיה-המזרחית ובשלזיה.

האם תבוסתה של צרפת פירושה גם נצחון סופי? בעיה זו נשארה ללא מענה. מחשבתו הצבאית-גרידא של שליפן לא הוטרדה על-ידי בעיה „אקדמית” כזאת. אך הוא האמין, שמפלה צרפתית תאלץ את בריטניה לפתוח במשאומתן על שלום — ואפילו תרתיע את רוסיה מלהמשיך במלחמה לבדה. מעל הכל, יש להצביע על טעות מקובלת אחת ביחס לתכנית שליפן. תכנית זו לא היתה מעולם תכנית כוללת למלחמה, כי היא לא טיפלה כלל במכלול התחומים השונים המהווים תכנית-מלחמה — כגון, הבחינות המדיניות, הכלכליות, הפסיכולוגיות, ועוד ועוד. תכנית שליפן לא עסקה אפילו בהפעלת כל

היתה תמרון אפשרי בימיו של נפוליון, ותתאפשר שוב בדור הבא — כאשר כוח-אויירי יוכל לשתק את נסיונות המגן להעביר את כוחותיו ממקום למקום בעוד שפיתוח כוחות ממוכנים לגביר בצורה ניכרת את מהירות התנועה המכתרת ויגדיל את טווחה. אולם קלושים מאוד היו סיכוייה של תכנית שליפן בתקופה בה עוצבה.

לידל-הרט הגיע למסקנה כי „לאור מסמכיו של שליפן, ולאור הנסיון של מלחמת-העולם הראשונה, קשה להבין כיצד ראו בו גאון זמן כה רב, וחשבו שהיה מנצח לו היה מאריך חיים וזוכה להוציא בעצמו לפועל את תכניתו“.

סיכום

בהסתמך על העובדות המצויות בידינו כיום, הגיע הזמן שלא נלך עוד שולל אחר „אסכולת שליפן“, שהפכה את מולטקה „הצעיר“ לשעיר לעזאזל, האחראי לכשלון גרמניה בראשית

מלחמת-העולם הראשונה. אין בכונתנו לפאר ולרומם את מולטקה כמצביא, אך את האשמה למה שהתרחש בצד הגרמני יש לתלות באדם הנכון — בשליפן. עם ניתוח בקורותי של מסמכיו, מתפורר לאבק-פורח המיתוס של „שליפן-פלאן“, ששלט במשך חמישים שנה כמעט בהיסטוריוגרפיה.

אלא שבשביל איש-הצבא לא די בגילוי היסטוריו-עיוני זה. עליו ללמוד מפרשת „תכנית שליפן“ את הסכנה הטמונה בעיצוב תכנית מבצעית נוקשה ובלתי-גמישה ונכסיונות להוציאה אל הפועל לא רק ברוחה, אלא גם כלשונה. הגורמים העשויים להתערב בביצועה של תכנית מבצעית ולשכשה, רבים ומגוונים כל-כך, שמן הרון כי המתכנן הצבאי ישאיר „מרחב תמרון“ ואפי-שרויות נרחבות למשחקם של גורמים בלתי-צפויים אלו, אותם כינס והגדירה קלאוזוביץ במושג הכולל של „חיכוך“.

הערות

1. „מכשיר-המלחמה — היא רבת-פנים, מורכבת מפרטים (יחידים), אשר כל אחד מהם נתון לחולשות-אנוש. קלאוזוביץ כתב, כי „מעשיו של הפועל במלחמה משולים לתנועה המתבצעת בתוך סביבה המכירה בידה עליה, ממש כפי שתנועה המתבצעת בקלות באויר החפשי הופכת לקשה בשביל אדם הנמצא מתחת לפני-המים“. בכך נבדלת המלחמה האמיתית מזו אשר תוכננה על-גבי הנייר. בחסות המשרד הערה זו באה להסביר, מדוע לעתים כה קרובות אין תכניות מתגש-מות במלואן; ולמה דרושים מאמצים כה עצומים כדי שלא לרדת מרמה בינונית לפחות. ה„חיכוך“ במלחמה, אליבא דקלאוזוביץ, אין לצמצם את תחולתו במספר נקודות מסוימות — כפי שהדבר הנו במכניקה — כיון שהוא חל על מספר רב של מצבים ומסיבות שונים, ובעיקר בתחום הגורמים הנפשיים — כגון סכנה, מחסור, תלאות, וגורמים פסיכולוגיים ופיסיוולוגיים רבים אחרים. זהו הישגו הגדול של קלאוזוביץ: הוא ניתק עצמו מן הגישה הרציונליסטית הטהורה, שאפיינה תיאורטיקנים קודמים, אשר רצו שנאמין בנוסחאות מתמטיות וגיאומטריות. הוא הציג בפנינו, יחד עם היסודות הנפשיים, את מכלול הגורמים האי-רציונליים במלחמה.

Gerhard Ritter, Der Schlieffenplan, Kritik eines Mythos, (1 München, 1956.

(2) הראשון שהשתמש בביטוי זה ביחס ל„תכנית-שליפן“ — שהיא „נמהלה במים“ על-ידי מולטקה — היה פילדמרשל פוניהינדבורג, בזכרונות-המלחמה שלו. Reichsarchiv.

Generaloberst Helmut von Moltke, Erinnerungen, Briefe, (4 Dokumente, 1877—1916, Stuttgart, 1922.

Generaloberst von Seeckt (5

Militärgeschichtliches Forschungen — Dokumentenzentrale (6

Gerhard Ritter, The Schlieffen Plan, Critique of a Myth, (7 Freiburg—London, 1958. Foreword by B. H. Liddell Hart.

(8) Friction (חיכוך). מונח זה הפך לחלק מהותי של המלון הצבאי בן-זמננו. אף כי קלאוזוביץ הישוה את ה„חיכוך“ (הפריקציה) בתחום הצבאי לתופעה במכניקה, בעלת שם דומה, אין הוא מתייחס אליה כאל תהליך מכני. אדרבא, הוא הדגיש את הגורם האנושי כעיקרי. ככלות הכול, המכונה הצבאית — אם להשתמש כאן במונח טכני ביחס